

GENEZA UNUI CLIȘEU: „CĂLINESCIANISMUL”

Andrei Terian

1. O moștenire problematică

Posteritatea critică a lui G. Călinescu începe abia după moartea sa. Spre deosebire de Titu Maiorescu sau de E. Lovinescu, care au beneficiat încă din timpul vieții de una sau chiar de mai multe generații de discipoli care să le apere imaginea și să le continue ideile, opera călinesciană nu ajunge să fertilizeze cu adevărat critica românească decât după 1965. Situație aparent paradoxală, de vreme ce, încă din perioada *Jurnalului literar*, Călinescu conta pe un nucleu solid de elevi (Al. Piru, G. Ivașcu, G. Mărgărit, ulterior Adrian Marino), pe care îi va menționa mai întâi în *Istoria* din 1941, apoi în finalul *Compendiului* din 1945 și care îl vor apăra, de altfel, în prima parte a deceniului cinci de atacurile venite dinspre ambele extreme ale presei literare. Acestora li se vor adăuga, în 1946, un nou grup de colaboratori bucureșteni (Ovidiu Papadima, Valeriu Ciobanu, Dinu Pillat), iar în deceniile următoare – câteva zeci de cercetători pe care criticul îi va forma sau, cel puțin, îi va „reforma” în perioada directoratului său la Institutul de Istorie Literară și Folclor. Mai mult chiar, în scurtul interval de la începutul anilor '60, când Călinescu a ținut în calitate de profesor onorific cursuri la Universitatea bucureșteană, el a marcat profund destinele altor sute de tineri, dintre care unii îi vor dedica în deceniile următoare un adevărat cult.

Și totuși, efectele amintite (multe de profunzime, de amploare și de durată) nu se vor putea observa cu adevărat decât după moartea lui Călinescu. Nu e greu de înțeles de ce din primul „val” de discipoli, doar Al. Piru a apucat să debuteze în volum înainte ca toți aceștia să fie aruncați în închisori sau marginalizați. Apoi, asistenții bucureșteni erau deja niște personalități bine conturate atunci când au intrat sub tutela călinesciană, pe când cercetătorii de la Institut au rămas în continuare dedicați abordărilor de tip pozitivist. Mai mult, în cazul ultimilor trebuie ținut cont și de comportamentul paternalist-autoritar al criticului, care – voit sau nu – le-ar fi descurajat acestora proiectele personale¹.

Ceva mai complicată e situația tinerilor „șazeciști”, care au resimțit cel mai puternic influența călinesciană. Pentru mulți dintre ei, care devorau în fiecare vineri tabletele din paginile „Contemporanului”, *Cronica optimistului* reprezenta un alt fel de a face critică decât preceptistica realist-socialistă ce sufoca încă la începutul

¹ Vezi îndeosebi volumul alcătuit de I. Oprișan, *G. Călinescu. Spectacolul personalității. Dialoguri adnotate*, București, Editura Vestala, 1999, passim.

deceniului șapte presa culturală românească. Or, tocmai această diferență va face treptat din Călinescu, campionul antidogmatismului, critic autohton. Nu însă fără un anume preț. Căci, pe de o parte, tabletele și cursurile, adică singura interfață posibilă între Călinescu și tânăra generație, constituiau totuși doar o speță de *Kleine Schriften* (sau *Dichten*), care vor eclipsa însă prin strălucirea lor histrionică ideile profunde ale criticului (mai ales în condițiile în care scrierile sale ante- și „antidemocratice” rămăneau prohibite sau, în orice caz, greu accesibile), iar, pe de altă parte, acest „alt fel de a face critică” nu însemna neapărat *a spune altceva*, ci mai ales *a spune altcumva* unor lucruri de nimeni contestate – adică ideologiei oficiale.

De altfel, Călinescu însuși, în ciuda onorurilor oficiale de care s-a bucurat în timpul vieții, a rămas până la moarte un model semi-*underground*. Din 1948 până în 1965 receptarea „critică” a operei călinesciene se va face exclusiv în funcție de schimbările de macaz survenite în politica regimului. Firește, vor exista în cele două decenii de „democrație populară” și momente de „slăbire a șurubului” – îndeosebi în ultima fază a dejismului; dar, cât timp acestea erau intermitente, incomplete sau doar iluzorii, o dezbatere critică *de facto* rămânea imposibilă. Simptomatic în acest sens va fi „întâmpinarea” celor trei volume ce apar în 1964, la scurt timp după „Tezele din aprilie”: *Viața lui Mihai Eminescu, Cronicile optimistului și Ion Creangă (viața și opera)*. Dincolo de faptul că recenziile vor fi semnate în mare parte de „veterani” (colaboratori apropiați ai lui Călinescu și/sau oameni de încredere ai regimului), ele vor accentua fie excelența stilistică a textelor, fie exactitatea documentării, evitând deliberat chestiunile ideologice mai delicate și indicând astfel limitele între care se putea manifesta timidul *wind of change* de la finele dejismului. De aceea, pe lângă coincidența pur biologică, decesul aproape simultan al lui Călinescu și Gheorghiu-Dej marchează și o importantă dată critică: eliberată deopotrivă de constrângerile ideologice, ca și de inhibiția morală pe care o producea existența fizică a maestrului, critica românească putea începe din acel moment să administreze moștenirea călinesciană.

2. Cristalizări și provocări

Procesul demarează, așadar, abia în 1965. Startul este dat de „Contemporanul”, care, la o săptămână după moarte (nr. 12 din 19 martie 1965), îi dedică lui Călinescu o consistentă secțiune comemorativă, cuprinzând articole semnate de George Ivașcu, Al. Piru, Adrian Marino, Eugen Simion, Nicolae Manolescu, Ion Mihăileanu, Antoaneta Tănăsescu, Ovidiu Papadima, Paul Cornea și George Bălan. Dintre acestea, merită reținut îndeosebi textul lui Adrian Marino², care ridică pentru prima oară problema moștenirii călinesciene. Discipolul rememorează „sfânta oroare” a mentorului față de orice formă de epigonism (mai ales față de acela care-l privea pe

² Adrian Marino, *Lecția lui Călinescu*, în „Contemporanul”, an. XX, nr. 12, 19 martie 1965.

el însuși) și citează o vorbă memorabilă a acestuia: „Se apropie de mine cei care fug de mine”. Concluzia nu poate fi decât una singură: „Din lumea liniștei eterne unde a trecut, G. Călinescu, prin exemplul originalei și prodigioasei sale opere, ne îndeamnă să lucrăm cu pasiune în spiritul său, dar nu și în litera sa. Adică în sens fecund, creator, superior, continuându-l în esență, în actul de a dezvălui pe cât e cu putință o personalitate proprie, originală, atunci când o ai virtual, dând opere fine, solide, durabile”.

Cu toate acestea, 1965 rămâne anul elogiului necondiționat. În următoarele luni, lui Călinescu i se vor dedica grupaje comemorative (sau chiar numere întregi) în „Luceafărul” (nr. 13 din 19 iunie), „Viața românească” (nr. 6, iunie), „Secolul 20” (nr. 6, iunie) și „Revista de istorie și teorie literară” (nr. 3–4), totul culminând cu bilanțul de un an al „Gazetei literare”, care-i consacră lui Călinescu un întreg număr (nr. 11 din 12 martie 1966), în care criticul este elogiât de Vladimir Streinu, Al. Piru, Al. Săndulescu, Eugen Simion, Virgil Ardeleanu, Matei Călinescu, Constantin Ciopraga, Ov. S. Crohmălniceanu, Cornel Regman, Al. Oprea, I.D. Bălan, D. Micu, G. Dimisianu, Lucian Raicu, Gh. Stroia, Adrian Marino, Edgar Papu și Vasile Nicolescu. Centrul de atracție al numărului amintit rămâne însă ancheta revistei, intitulată *G. Călinescu și critica română contemporană*. Dintre răspunsuri, e de consemnat mai ales intervenția lui Ov.S. Crohmălniceanu, primul care va încerca să realizeze o circumscriere a „călinescianismului”. Fenomenul cu pricina ar presupune, potrivit omagiatorului, „o extraordinară elasticitate intelectuală”, „o facultate puțin comună de a admite, fără să cadă în eclecticism amorf, ideile cele mai deosebite și mai contradictorii”, „o fantastică vervă asociativă”, „un umor superior al spiritului, amuzat să descopere identitatea contrariilor”, „o atitudine spirituală structural antidogmatică”, „un gust de insubordonare absolut natural, înrudit cu voluptatea jocului”, „exaltarea frenetică și ironia necruțătoare”, „mișcarea în zig-zag a spiritului”, „o lecție de limpezime derutantă”, „o directitudine exemplară”, „o antipatie funciară față de «misterul artistic»” și evitarea terminologiei „de specialitate”. Două aspecte sunt de observat în această listă de atribute: mai întâi, „călinescianismul” e definit nu atât ca un *complex de idei*, cât ca o *atitudine* și, mai ales, ca un *stil* (de altfel, Crohmălniceanu își ilustrează afirmațiile prin citarea a numeroase exemple metaforice, ironice sau doar plastice); apoi, „călinescianismul” e localizat la un nivel atât de general (adică vag), încât trăsăturile sale tind să se suprapună, în funcție de unghiul din care le privim, cu critica însăși, cu excelența intelectuală sau cu simpla excentricitate. În orice caz, multe dintre clișeele receptării lui Călinescu își au originea în această definiție a „călinescianismului”. Care, firește, nu va fi unica, dar care – fiind inclusă peste un deceniu în volumul al treilea din *Literatura română între cele două războaie mondiale*³, panoramă ce va rămâne pentru o bună bucată de vreme principalul instrument de studiu al literaturii

³ Ov. S. Crohmălniceanu, *Creația critică: George Călinescu, în Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. III, București, Editura Minerva, 1976, p. 332–335.

române interbelice în licee și în facultăți – va avea cel mai mare impact în conștiința publicului.

Până atunci, însă, șirul articolelor ditirambice despre Călinescu va curge monoton din primăvară până-n toamnă. Numai că, la sfârșitul lui octombrie, se declanșează „bomba”: tot în „Gazeta literară”, Toma Pavel și Cornel Regman publică un dialog intitulat *Efigie și revers*, care pune sub semnul întrebării legitimitatea „călinescianismului”⁴. Dar, înainte de a vedea ce conținea dialogul, nu e deloc inutil să spunem câteva cuvinte despre statutul celor doi protagoniști. „Protagoniști” e totuși prea mult spus, de vreme ce ambii sunt au un statut mai degrabă periferic în interiorul sistemului literar al vremii: niciunul nu scrie la vreun săptămânal; niciunul nu semnează constant la vreo revistă din Capitală. Mai mult, Toma Pavel nici măcar nu era critic (cel puțin nu în accepțiunea curentă a vremii), ci angajat la Centrul de Fonetica și Dialectologie al Academiei, adică „lingvist”; cu toate acestea, își făcuse deja un (re)nume în cadrul Cercului de Poetică și Stilistică patronat de Tudor Vianu, unde trecea drept un adept fanatic al structuralismului (ceea ce, în ochii multora, îl face pasibil de snobism și „cosmopolitism”); în fine, la data apariției dialogului, era un ins fără „operă”, deși publicase câteva studii și articole solide, între care – nota bene! – și un text despre Macedonski, în care și permitea să-i aducă unele „obiecții” lui Adrian Marino (v. „Gazeta literară” din 27 septembrie 1966). Pe de altă parte, Cornel Regman, ca membru al Cercului Literar de la Sibiu, fusese unul din semnatarii scrisorii deschise adresate în 1943 lui Lovinescu; așadar, un potențial „detractor”...

Cu toate acestea, Regman, participant și el la ancheta din 12 martie, îl considera acolo pe Călinescu drept „unul dintre cei mai mari cărturari pe care i-a avut cultura română”⁵. De altfel, nici dialogul din octombrie nu conține vreo propoziție denigratoare cu privire la Călinescu. Ambii parteneri de dialog recunosc acțiunea benefică a criticului în ultimul sfert de veac, care a făcut ca, mai ales prin contrast cu „tezele simplificatoare” propagate în deceniul șase (Toma Pavel), acesta să semnifice „conștiința de sine a literaturii române concentrate într-un nume” (Cornel Regman).

Ce-i drept, la finalul articolului, Regman afirmă, pe un ton eufemistic și perifrastic, că „multe dintre judecățile călinesciene – douăzeci și cinci de ani după rostirea lor – nu mai pot fi preluate fără a le asimila unor moduri de critică tot atât de expresive, dar parcă mai dinamice și mai filosofice, mai puțin drapate în plastica de velururi atât de proprie stilului și modului de critică călinescian”. Or, în contextul epocii, o atare afirmație suna a împietate, chiar dacă direct vizat nu era

⁴ Toma Pavel – Cornel Regman, *Efigie și revers*, în „Gazeta literară”, an. XIII, nr. 43, 27 octombrie, 1966; v. Cornel Regman, *Cică niște cronicari...*, Editura Eminescu, 1970, p. 289–299.

⁵ De notat că, tot acolo, Regman încearcă o fixare a lui Călinescu în cultura română. Propriu acestuia ar fi, după autorul intervenției amintite, două lucruri: capacitatea de „supremă sinteză” și „ceea ce aș numi *călinescianismul* – formă organică irepetabilă de expresie, capacitate a ideii de a se încorpora în cuvânt, până la a nu fi despărțită de materie fără primedia anihilării”.

atât Călinescu, cât „călinescienii”. Astfel, Toma Pavel constată existența în critica vremii a unui veritabil „dogmatism” călinescian, de vreme ce „de la un timp fidelitatea discipolilor față de literă începe să contrazică fidelitatea față de spirit”. Fenomenul s-ar observa la discipoli înveterați de soiul lui Al. Piru și Adrian Marino, dar și la critici mai tineri precum Marin Bucur, Eugen Simion (nenumit, dar citat cu o frază) și Nicolae Manolescu (cu ale cărui *Lecturi infidele* Toma Pavel demarează o polemică mai pe îndelete). Dar, cum Călinescu însuși a fost un „deschizător de drumuri”, un „învingător al rutinei” și un „profet al «inefabilului» și spontaneității”, ar rezulta de aici că în realitate, „călinescianismul” în critică este [...] un anticălinescianism!”.

3. Atacul „călinescienilor”

Și totuși, menajarea maestrului întru probozirea discipolilor, care s-ar fi putut să fie în intenția autorilor o modalitate de precauție (sau, cine știe?, o formă de provocare), a devenit pe dată o circumstanță agravantă. Căci, spre deosebire de Călinescu, care se odihnea pe atunci în „lumea liniștei eterne” (după expresia lui Adrian Marino), discipolii săi stăteau la pândă în această lume neliniștită și zgomotoasă. și nu vor întârzia să răspundă. Primul care o va face, pe un ton impulsiv și arogant, va fi chiar Adrian Marino⁶. Ce-i drept, pe lângă statutul său de „călinescian” *en titre*, acesta avea oricum niște afaceri nerezolvate cu Toma Pavel, care-i adusese câteva „obiecții” cu privire la biografia despre Macedonski și cu care va polemiza în răspunsul său pe aproape o coloană.

De altfel, același Toma Pavel va fi acuzat că i-ar fi „confiscat” ideile (în principal acelea privitoare la continuarea în „spirit”, nu în „literă”, a lui Călinescu), certat pentru pronunțarea pripită a cuvântului „dogmatism” și, în fine, ironizat, laolaltă cu Regman, printr-o comparație strivitoare cu fostul său profesor: „dați opere fundamentale, mari sinteze monumentale, sociologice, semantice, stilistice, sau cum veți voi! Numai dați-le! [...] Elaborați o operă *mai bună* decât aceea a lui G. Călinescu!”. Prin urmare, deși pretinde „a rezuma cât se poate de fidel sensul gândirii celor doi interlocutori”, Marino ajunge la concluzia exagerată că, potrivit acestora, „călinescianismul” constituie cea mai mare primejdie care pândește critica noastră actuală!”. Nu e de mirare că, în săptămâna următoare, combativul „călinescian” va avea parte de o firească punere la punct din partea lui Cornel Regman⁷.

Dar, dincolo de aceasta, intervenția lui Marino e semnificativă din cel puțin trei puncte de vedere. Mai întâi, ea conține o definiție personală a „călinescianismului”,

⁶ Adrian Marino, *În jurul criticii actuale*, în „Gazeta literară”, an. XIII, nr. 46, 17 noiembrie 1966.

⁷ Cornel Regman, *Replică nesentimentală lui Adrian Marino*, în „Gazeta literară”, an. XIII, nr. 47, 24 noiembrie 1966.

care accentuează, de fapt, nota stilistică și anti-teoretică identificată deja de Crohmălniceanu și de Regman: „Ce este deci «călinescianismul»? Pentru noi, cel puțin, el reprezintă cultivarea consecventă a punctului de vedere estetic în critica și istoria literară, preocuparea de portret și sinteză, fuga de erudiție sterilă și de documentaristică goală, repudierea dogmatismului, sociologismului, vulgarizărilor, schematismului și spiritului îngust dialectic. *Și, mai presus de orice, un sentiment foarte viu al artei literare, un «stil», transformarea lucrării critice și istorico-literare în operă de personalitate și deci de «creație».* [s.n.]” În al doilea rând, întărind un clișeu, criticul lansează un altul, acela al „unicității” ireductibile a „maestrului”: „G. Călinescu [...] reprezintă un «unicat». El nu poate fi imitat în mod real. Personalitatea sa este în esență irepetabilă”. În fine, deși pare să ia partea „aliaților”, invocând fie originalitatea, fie tinerețea acestora, Adrian Marino nu-i recunoaște drept veritabili tovarăși de arme decât pe cei „vechi” (mai exact, pe Al. Piru), nu și pe cei „noi”, dintre care Marin Bucur este exclus direct și fără menajamente în afara tagmei „călinescienilor”, pe când Nicolae Manolescu este ironizat perfid.

Urmează, peste o săptămână, replica lui Al. Piru⁸, care, pe de o parte, îi întoarce lui Marino complimentele, dar, pe de alta, le dă dreptate și celor doi „detractori”, persiflându-i la rândul lui pe falșii călinescieni, precum același Nicolae Manolescu, dar și pe Dumitru Micu (invocat și el, din rațiuni greu de înțeles, în discuție).

Totodată, Piru deschide o altă coordonată a dezbaterii, atrăgându-le atenția proaspeților „călinescieni” (de ce nu și lui Toma Pavel?) că lectura criticilor străini (Blanchot, Barthes, Richard etc.) nu e nerecomandabilă, numai că „în materie de literatură ca și de muzică e bine să evităm șlagărele”; mai ales că „noi astăzi suntem confrunțați cu fenomene ale noastre”, pentru care străinii nu prea ne sunt de folos. În rest, din ceilalți critici vizați (Marin Bucur, Eugen Simion și Nicolae Manolescu), toți trei vor continua în anii următori să comenteze favorabil scrierile lui G. Călinescu, însă niciunul nu se va angaja în mod direct în polemică.

Ce-i drept, Nicolae Manolescu îi va răspunde într-un dialog lui Petru Sfetca⁹, însă într-o manieră oblică, fără menționarea preopiniențelor. Surprinzător este faptul că tânărul cronicar nu va respinge acuzele; dimpotrivă, și le va asuma până la capăt, încercând însă prin aceasta să le întoarcă în favoarea sa. Astfel, Nicolae Manolescu se declară „perfect conștient” de propriul călinescianism, în care ar fi pus și „oarecare voluptate”, și afirmă că acesta reprezintă o „alegere conștientă, deschisă”, mai exact un instrument critic „premeditat ca atitudine polemică”.

Mai mult, el lansează un contraatac subtil la adresa lui Marino și Piru, reamintind că doar „împrejurări străine de marele lui talent și de audiența lui

⁸ Al. Piru, *Desconsiderări gratuite*, în „Gazeta literară”, an. XIII, nr. 48, 1 decembrie 1966; reprodus în *Varia. Studii și observații critice*, vol. II, București, Editura Eminescu, 1973, p. 504–509.

⁹ Petru Sfetca – Nicolae Manolescu, [*Critică și actualitate*], în „Tribuna”, an. X, nr. 50, 15 decembrie 1966.

totdeauna incontestabilă l-au împiedicat de a avea urmași imediați, precum E. Lovinescu. Chestiunea se poate discuta. Cred însă că abia în ultimii ani se poate vorbi de o „școală călinesciană”. Cât privește natura și eficiența călinescianismului, fenomenul este definit astfel: „Pentru mine, călinescianismul se confundă cu refuzul rutinei, al platitudinii dogmatice, al «obiectivității» de care fac atâta caz toți cei lipsiți de imaginație și care nu e, în fond, decât un pozitivism deghizat. Călinescianism înseamnă înainte de toate încredere în noblețea criticii, în capacitatea ei de a fi o activitate spirituală vie, interesantă, nu un comentariu fidel și școlăresc al literaturii. Critica poate (și trebuie) să fie critică și pentru ea însăși; ea este creatoare însă numai în măsura în care, învingându-și timiditatea în fața literaturii, silește literatura să țină seama de întrebările ei, ale criticii, ridică literaturii întrebări necunoscute. Adevărata critică începe prin a pune literatura la încercare...” În fine, urmează manevra decisivă, prin care proliferarea călinescianismului este descrisă ca o revoluție critică (de tipul celei realizate de Barthes în Franța), de vreme ce „anticălinescienii sunt cei incapabili de a înțelege literatura și altfel decât în litera ei, conformiștii, profesorii în sensul rău al cuvântului, spiritele didactice, terre-à-terre, de felul lui Raymond Picard, marele inamic al noii critici franceze”.

4. Contraofensiva „anticălinescienilor”

Dacă așa-zișii „călinescieni” au avut reacții izolate, menite a le scoate în relief personalitatea, în schimb, pentru „anticălinescieni”, polemicele de la sfârșitul anului 1966 vor da semnalul unei veritabile insurecții. Făcând front comun, foștii cerchiști vor lansa în primele luni ale anului următor o amplă ofensivă, îndreptată, de data aceasta, nu numai împotriva „călinescienilor”, ci și a lui Călinescu însuși. Primul pas îl face I. Negoțescu, care începe să-și publice în foileton eseul despre poezia lui Eminescu. Căci, deși autorul *Scriturilor moderne* va recunoaște că, prin sinteza sa, Călinescu a relevat „un aspect ascuns, subiacent, care a schimbat perspectivele întregului”, el îi va reproșa precursorului său că nu a inclus în propria ediție Eminescu „decât postumele tradiției”¹⁰; tot așa cum, două luni mai târziu, după ce va afirma că *Opera lui Mihai Eminescu* „a provocat în mod genial o dezorganizare a viziunii clasice despre Eminescu”, va sublinia că „prodigiile asociative și insațietățile de gust ale lui G. Călinescu [...] au împiedicat, de fapt, impunerea atât unei imagini clare a noului Eminescu, cât și revărsarea de lumină pe care această nouă imagine ar fi trebuit să o proiecteze asupra clasicei măști a poetului”¹¹. În total, dar, eseul lui Negoțescu se dorea a fi o răsturnare polemică a imaginii impuse (sau, mai bine zis, perpetuate) de monografia călinesciană.

¹⁰ I. Negoțescu, *Poezia lui Eminescu* [I], în „Steaua”, an. XVIII, nr. 1, ianuarie 1967; v. *Poezia lui Eminescu*, ediția a III-a, Iași, Editura Junimea, 1980, p. 9.

¹¹ Idem, *Poezia lui Eminescu* [III], în „Viața românească”, an. XX, nr. 3, martie 1967; v. *Poezia...*, p. 116–117.

Concomitent cu prima parte a eseului lui Negoïtescu apare însă un articol-manifest al lui Nicolae Balotă¹², care ridică vizibil ștacheta teoretică a polemicii. Afirmând existența unei „direcții noi” în critica românească, autorul textului sugerează că aceasta nu poate fi redusă la „călinescianism”.

Fără a nega influența lui Călinescu asupra tinerei generații, el avertizează că „[a]dmirația pentru critica lui G. Călinescu nu poate îndritui un cult al său”. Mai mult, critica lui Călinescu însuși i se pare lui Balotă vulnerabilă sub trei aspecte. În primul rând, e vorba de absența perspectivei teoretice: „Impunătorul organism critic călinescian e lipsit de rigoarea principială a unei estetici. [...] [D]in opera sa lipsește un solid schelet filosofic-estetic”. Ce-i drept, autorul articolului recunoaște că, în mod doar aparent paradoxal, „cultivarea consecventă a punctului de vedere estetic” (după formula lui Adrian Marino) presupune ea însăși „o anumită estetică”, una bazată pe primatul *esteticului*. Numai că, în condițiile noii epoci, care năzuiește (și) spre „valori ce depășesc frumosul ca frumos”, această estetică a esteticului tinde să devină, dacă nu perimată, cel puțin insuficientă: „critica literară trebuie să găsească și alte puncte de vedere, alte sisteme axiologice de apropiere a fenomenului artistic decât cel strict estetic”, integrându-se astfel într-un „sistem valoric mai amplu și mai suplu”. În fine, acceptând în principiu antidogmatismul lui Călinescu, Balotă constată că „pe terenurile curățite de dogmatism înfloresc impresionismul relativist”, care riscă să ne conducă la „un neant al criteriilor, al principiilor”. De altfel, acesta e motivul pentru care „G. Călinescu, temperament versatil, intelect cu fulgurații, personalitate proteică vădind metamorfozele unui eu baroc, n-a fost structural (ca structură temperamentală și spirituală) un mentor literar, cum a fost E. Lovinescu, promovând și îndreptând talente”. În consecință, Balotă reiterează pe coordonate proprii paradoxul „călinescianismului” stabilit de către Adrian Marino: „Lecția lui Călinescu, ceea ce constituie exemplaritatea operei sale, rezidă – paradoxal – tocmai în faptul că e imposibil de învățat.”

În acest context, lovitura de grație o va da Ovidiu Cotruș. Ea va fi prefigurată de publicarea primului episod din serialul *Titu Maiorescu și cultura română*, unde, reluând obiecțiile lui Nicolae Balotă, autorul realizează o scurtă paralelă între Maiorescu și Călinescu¹³. Astfel, spre deosebire de Maiorescu, a cărui critică e fondată pe niște „posibilități directe”, Călinescu a fost „un stimulator și un complice al fiecărui critic, dar nicidecum un îndrumător”. Criticii sale îi lipsește un „discurs asupra metodei” prin care să exercite o „magistratură” reală; de aceea, ea „nu se poate învăța, ci numai imita” în „farmecul” și „unicitatea” ei. Însă acesta fusese doar preludiul. Peste o lună, Ovidiu Cotruș revine pe larg asupra subiectului într-un text în care el nu numai că va relua obiecțiile de principiu ale lui Nicolae

¹² Nicolae Balotă, *Direcția nouă în critica literară*, în „Familia”, an. III, nr. 1, ianuarie 1967; v. *Euphorion. Eseuri*, ediția a doua revăzută și adăugită, București, Editura Cartea Românească, 1999, p. 335–341.

¹³ Ovidiu Cotruș, *Titu Maiorescu și cultura română* [I], în „Familia”, an. III, nr. 2, februarie 1967; v. *Meditații critice*, București, Editura Minerva, 1983, p. 372.

Balotă (care rămăseseră, totuși, la stadiul pur enunțiativ), dar le va ilustra printr-o serie copioasă de exemple din *Istoria* călinesciană (de la Maiorescu și Agârbiceanu până la Blaga și D.D. Roșca), adăugându-le alte reproșuri¹⁴. Astfel, fostul cerchist îi impută mai întâi lui Călinescu „puțina importanță acordată preocupărilor strict teoretice”.

Ceea ce nu înseamnă – continuă Cotruș – că el n-ar avea o teorie, ci doar că o asemenea poziție „duce inevitabil la un relativism estetic, foarte înrudit – în ciuda protestelor lui Călinescu – cu impresionismul critic lovinescian”. De altfel, autorul articolului crede că *Principiile de estetică* este o „operă semnificativă în primul rând pentru ingeniozitatea unui mare critic impresionist de a ocoli teoretic impresionismul”. Or, acest lucru nu se putea întâmpla, după Cotruș, decât prin „absolutizarea gustului artistic” (și, implicit, prin refuzul istoricității). De aceea, scriind despre Călinescu, criticul de la „Familia” consideră că acesta „pierde din vedere, deseori, relațiile curente de succesiune și interdependență a fenomenelor”, iar „metodele lui singulare nu au nici simplitatea, nici rigoarea metodelor obișnuite ale științei”. Astfel încât, dacă *Istoria* lui Călinescu este „cea mai vie operă critică din limba noastră”, faptul se explică mai ales prin aceea că ea este „una din cele mai desăvârșite realizări ale prozei noastre”. Iar aceasta se datorează exclusiv „geniului (netransmisibil) al lui Călinescu”, a cărui critică, având „caracter de unicat”, „nu poate fi asimilată decât într-o manieră absolut personală”, cum, de altfel, pretinde că o face însuși autorul articolului, care se definește drept „un discipol nedisciplinat al lui G. Călinescu”.

Ca urmare a celor trei „atacuri” cerchiste, conflictul se extinde simțitor. În majoritatea revistelor culturale din țară apar replici și luări de poziție (uneori semnate doar cu inițiale). Atât călinescienii, cât și anticălinescienii se acuză reciproc de preluări distorsionate ale propriilor idei și de împrumuturi ilicite din Călinescu. și totuși, interesant este că niciuna dintre „vedetele” primei bătălii nu va mai reveni asupra subiectului într-o intervenție exclusivă. Dimpotrivă, în această atmosferă tensionată, capii (sau, mai bine zis, capetele teoretice) ale celor două tabere se întâlnesc în vara lui 1967 la masa tratativelor. Astfel, în numărul din iunie, revista „Familia” publică un dialog între Nicolae Balotă și Adrian Marino¹⁵. Faptul nu e surprinzător decât în aparență, de vreme ce, în decursul confruntării, cei doi își descoperiseră trei afinități esențiale: definirea „călinescianismului” ca fenomen bazat pe „punctul de vedere estetic” (ba chiar estetizant), antidogmatic (deci „impresionist”) și „creator” (deci limitat la aspecte preponderent stilistice); de unde „unicitatea” lui Călinescu și necesitatea preluării în spirit (nu în literă) a ideilor sale; în fine, inferioritatea indiscutabilă a „călinescienilor” (în special a celor tineri) în raport cu Călinescu.

¹⁴ Idem, *G. Călinescu și călinescienii*, în „Tribuna”, an. XI, nr. 10, 9 martie și nr. 11, 16 martie 1967; v. *Meditații...*, p. 472–488.

¹⁵ Nicolae Balotă – Adrian Marino, *Clarificări necesare*, în „Familia”, an. III, nr. 6, iunie 1967.

De-a lungul dialogului, ei își vor descoperi o a patra afinitate – pasiunea pentru critica de tip hermeneutic, care la Nicolae Balotă se va concretiza deja în eseurile teoretice reunite în volumul *Euphorion* (1969), iar la Adrian Marino în proiectele sale din următoarele decenii. Or, în aceste condiții, e evident că nu mai rămân multe de spus despre Călinescu. Nici nu se vor spune, de altfel. Nicolae Balotă va invoca dreptul firesc al oricărui critic de a întreprinde o „critică a criticii”, pe care „mi-am îngăduit să o aplic, cu tot respectul pentru inefabilul său spirit, lui G. Călinescu și operei sale critice”, în timp ce lui Adrian Marino nu-i va mai rămâne de făcut decât să avertizeze că, „[l]a drept vorbind, opera critică a lui G. Călinescu nici n-a fost încă supusă unui examen critic decisiv”.

În ciuda acestor „clarificări”, polemica se va desfășura nestingherită, cu precădere în revistele din provincie. Însă intensitatea ei se va diminua treptat. Două scânteii se vor mai aprinde, e drept, la începutul anului următor. Mai întâi, în „Familia”, odată cu publicarea proiectului de *Istorie a literaturii române* al lui I. Negoïtescu¹⁶. Tenta provocatoare a gestului era evidentă, atât prin conținutul proiectului, cât și prin manifestările adiacente, precum dialogul cu Gheorghe Grigurcu din următorul număr al revistei, unde Negoïtescu se va delimita politicos, dar ferm de Călinescu¹⁷; numai că, de data aceasta, fronda criticului nu a mai stârnit nicio reacție în rândurile călinescienilor. Apoi, în „Tomis” (statul major al lui Cornel Regman), unde apare un foileton al lui Al. Protopopescu¹⁸, care focalizează contradicțiile din teoria călinesciană a prozei și care va determina o reacție violentă din partea lui Adrian Marino¹⁹.

¹⁶ I. Negoïtescu, *Istoria literaturii române*, în „Familia”, an. IV, nr. 2, februarie 1967.

¹⁷ „*Istoria literaturii române* pe care o pregătesc, în conformitate cu planul pe care l-am dat publicității, nu vrea să constituie o replică la monumentală operă a lui G. Călinescu (față de care, deși o consider genială, mi-am arătat la timpul său obiecțiile), ci doar o manifestare a perspectivelor critice proprii epocii noastre. Oricât am învățat personal de la G. Călinescu, oricâtă plăcere îmi produce lectura unei pagini sau alteia din *Istoria* sa, care rămâne pururi interesantă și sugestivă prin modul copios în care reprezintă în primul rând pe autorul ei, trebuie să mărturisesc însă că mă simt mai legat de exemplul lui E. Lovinescu; pe de o parte prin sistematizările sale, pe de altă parte prin efortul său admirabil de a promova talentele tinere și de a le pune în valoare cu un ceas mai devreme, de la nivelul prestigios al unei *Istории literare*”. (I. Negoïtescu – Gh. Grigurcu, *Dialog*, în „Familia”, an. IV, nr. 3, martie 1967). Interesant este însă că în același număr al „Familiei” apar două reacții diametral opuse la proiectul lui Negoïtescu: a lui Nae Antonescu (*Un document revelator*), care consideră că „viziunea are un colorit prea călinescian, căruia în multe privințe planul îi este tributar”, și a lui Toma Pavel (*O promisiune*), care descoperă aici „o altă viziune a literaturii române, diferind net [...] de cea a lui Călinescu”.

¹⁸ Al Protopopescu, *Contradicțiile lui Ulysse* [I–III], în „Tomis”, an. III, nr. 3, 4, 5, martie, aprilie, mai, 1968.

¹⁹ Adrian Marino, *Când Ulysse debarcă la Tomis...*, în „Contemporanul”, an. XXIII, nr. 26, 28 iunie 1968.

5. O bătălie fără eroi

Cu toate acestea, discuția se va stinge în lunile următoare, deși ecouri sporadice ale acesteia vor continua să apară și în 1969 sau chiar pe parcursul deceniului următor. Trei elemente au contribuit la acest deznodământ. Mai întâi, faptul că miza discordiei s-a dovedit, la scurt timp de la declanșarea conflictului, a fi oțioasă. Atât călinescienii, cât și anticălinescienii erau de acord că, în esență, „călinescianismul” implica primatul valorii estetice, antidogmatismul, impresionismul, „creația”, un stil cât mai literar ș.a.m.d. Firește, rămânea de discutat viabilitatea formulei (deplin actuală pentru primii, caducă pentru ceilalți), dar aceasta nu era o partidă care să se joace în câteva reprize scurte, ci un lucru care nu putea fi demonstrat decât în și de timp. În al doilea rând, e vorba de lipsa de omogenitate (adică de interese comune) a taberei călinescienilor, unde Al. Piru și A. Marino au refuzat de la bun început să pactizeze cu „tinerii” (și nici măcar aceștia din urmă nu s-au arătat prea entuziasmați de o asemenea coaliție). În fond, tineri sau bătrâni, toți criticii vizați știau prea bine că epitetul „călinescian” nu putea fi un câștig pe termen lung. Dovadă că, în anii următori, atât Adrian Marino, cât și Nicolae Manolescu și Eugen Simion se vor distanța treptat, mai întâi de stilul, apoi de preceptele critice călinesciene. În al treilea rând, dezbateră din jurul „călinescianismului” s-a reorientat odată cu trecerea timpului către alte probleme. Mai ales începând cu 1970 (anul în care apar atât primul volum din seria de *Scrisori* lovinesciene, cât și eseul lui Negoïtescu, care va fi urmat în anii următori de alte câteva lucrări monografice), opoziția „călinescieni vs anticălinescieni” va face loc polemicii „Călinescu vs Lovinescu”. De altfel, unii dintre colaboratorii „Familiei” orădene din a doua jumătate a deceniului șapte (I. Negoïtescu și Gh. Grigurcu) se vor regăsi, în anii următori, de aceeași parte a baricadei, alături de „lovinescieni” de profesie, precum Al. George sau Ileana Vrancea, sau de „maiorescieni” convertiți, precum M. Nișescu.

Ce-i drept, numele lui Călinescu va fi implicat și în celelalte două polemici majore ale criticii românești din anii '70. Dat fiind că tabăra „călinescienilor” se va autodizolva la finele deceniului șapte chiar înainte de a se fi format, Călinescu își va găsi în anii următori, pe lângă solitarul Al. Piru, noi partizani în persoana lui Eugen Barbu și a grupului său de la „Săptămâna”. Adeziunea acestora din urmă la protocronism, în a doua jumătate a deceniului opt, realizată concomitent cu respingerea sincronismului lovinescian, va macula numele lui Călinescu pentru o bună bucată de timp, fixându-l în proximitatea național-comunismului ceaușist. Pe de altă parte, în lungul conflict al metodelor din critica românească, G. Călinescu va fi situat iremediabil în tabăra „tradiționaliștilor”. În parte, fenomenul se explică prin faptul că noile metode (de la stilistică și structuralism la semiotică și telquelism) erau tributare „mirajului lingvistic”, adică unei tradiții teoretice pe care Călinescu însuși a repudiat-o cu vehemență; în parte, însă, el e rezultatul acreditării depline a

„călinescianismului” ca fenomen pre- sau antiteoretic, de factură impresionistă. În orice caz, fapt este că, în posteritate, „reprezentarea cerchistă” (Călinescu – un tovarăș de drum util la momentul său, dar desuet în epoca postdogmatismului) a avut net câștig de cauză asupra „reprezentării Manolescu” (Călinescu – precursor al Noii Critici franceze).

De aceea, chiar dacă e greu de precizat astăzi cine a câștigat bătălia dintre călinescieni și anticălinescieni, un lucru e sigur: din acest conflict, „partea” care a avut cel mai mult de pierdut a fost Călinescu însuși. Rememorată la patru decenii de la consumarea ei, polemica în jurul „moștenirii călinesciene” ne apare nu atât ca un conflict al interpretărilor, cât ca o luptă pentru (auto)legitimare – o luptă între generații, care îi opunea pe membrii „generației pierdute” tinerilor aflați în anii '60 la începutul carierei, dar și o luptă pentru teritoriu, între „provincialii” de la „Familia” și „Tomis” și „capitaliștii” de la „Gazeta literară” și „Contemporanul”. Consecința acestei stări de fapt a fost aceea că, trăgând linie, polemica nu s-a soldat cu o relectură a lui Călinescu. „Examenul critic decisiv” pe care îl cerea Adrian Marino nu numai că nu s-a realizat, dar a rezultat de aici un clișeu perfid și tenace. Fortificat de reeditarea lui Lovinescu (recenzia la marea *Istorie* apare într-o antologie din 1971, coordonată de Liviu Călin) și Cioculescu (în 1972, în *Aspecte literare contemporane*, acesta își republică articolul din 1941), alimentat de vulgarizările foiletonistice și de mimetismul caricatural al lui Al. Piru, în fine, confiscat de către grupul de la „Săptămâna” la sfârșitul anilor '70, acesta va deforma iremediabil receptarea critică a lui Călinescu în următoarele decenii. Astfel încât, prin suprapunerea acestor imagini, criticul ajunge să treacă drept exponentul unei ideologii precare (autohtonismul), al unei metode paradoxale (impresionismul) și, mai presus de toate, al unui „stil” (călinescianismul). Ironia istoriei literare a făcut ca acela care afirma că stilul nu are aproape nicio valoare să fie apreciat în primul rând tocmai pentru stilul său.

Abstract

In 1965, immediately after the death of Călinescu (and Gheorghe Gh. Dej also), the literary critics began to use his legacy. In “Contemporanul” Revue, Adrian Marino noticed that the Master wanted his disciples to follow his spirit, not his style. The dialog between Cornel Regman and Toma Pavel published in the “Literary Gazette” was explosive by putting in debate of “calinescianism”, considered as a dogma. Adrian Marino, in the article “Around the actual critics” defied them to be authors of some fundamental works, possibly masterpieces. In the article, Marino is also giving a definition of the “calinescianism”. For “anti-calinescians” (I. Negoitescu, Nicolae Balota, Ovidiu Cotrus), the polemics in 1966-67 mark a real insurrection. Eventually, both sides agreed that, in essence, the “calinescianism” was based on the respect for aesthetical value and the reject of the dogmatism. In the next years the debate moved to other problems, like the parallel between Călinescu and Lovinescu.

Key words: Călinescu, calinescianism, “Contemporanul” review, disciples, “Literary Gazette”, polemics, aesthetical value, dogmatism.